

## BEVEZETÉS

*„Iszonyú, hogy elporlad a  
testem, és hogy elszáll a lélek,  
hogy a halálnak horga ma  
vagy holnap már könnyen elérhet.  
Mégsem fürdöm örületben,  
mint Hölderlin és annyi társam,  
mert olyan népből születtem,  
mely bízik a feltámadásban.”  
(Horváth Imre: Származásom).*

Amikor Az én első tisztességes napom... Párválasztás és lakodalom Csíkszentdomokoson című monográfia kéziratának véleményezését a Kriterion Kiadótól visszakaptam, Dr. Faragó József tanár úr 1984. január 18-án keltezett referátumában azt olvastam: „Szívből gratulálok a fiatal szerzőnek magisztrális művéhez, és remélem, hogy már hozzákezdett a folytatáshoz: Születés és halál Csíkszentdomokoson.”

Attól a pillanattól ezt a mondatát kihívásnak éreztem, melyre válaszolni azóta is készülök. A párválasztás és lakodalom 15 éven át élt és folyton göngyöltet világból az elmúlás tartományába való átállás egyformán jelentett lelki áthangolódást és szakmai próbatételt.

A halál, ahogyan Pintér Sándor fogalmazott, „az emberélet utolsó s egyben legtragikusabb fordulója”<sup>1</sup>, mégis előbb foglalkozom vele, mint a születéssel vagy a parasztember szerelmi életével, mivel úgy érzem, hogy ennek feltárásával az adott faluközösség társadalmi életének mély rétegeit leginkább megérthetjük. Tulajdonképpen életünk két rejtélyének, a halál és a születés titkának, szembehelyezéséről van szó.

Szándékom megírni Csíkszentdomokos házasságkötési, halál- és temetkezési, a szerelmi élet és születés monográfiáját. Arra keresek rendre választ, hogy hogyan születik, hogyan házasodik, hogyan hal meg az ember Csíkszentdomokoson? Ez alkalommal pontosan arra, hogy hogyan és mennyire foglalkoztatja a halál gondolata a domokosi embert; hogyan készül fel rá, amikor közeledik, ha pedig hirtelen, váratlanul éri, akkor hogyan veszi tudomásul a család, a családhoz tartozó szűk közösség, és végül az egész faluközösség. A válaszok pedig egy közösségi élet képét rajzolják meg. A

már korábban, a lakodalom szokáskörének kutatása során és azután is megfogalmazott szemléletet valom továbbra is: szokáshagyományaink szintéziséhez csakis a minél alaposabb helyi szokáskutatáson át vezethet az út.<sup>2</sup>

Úgy vélem, mindaddig, amíg a falu társadalmának és népi műveltségének mély rétegeit nem tárjuk fel, addig nem beszélhetünk népünk művelődésének valós összegezéséről. A század- és egyben ezredvég romániai magyar folklórkutatójának tehát kötelessége, ahogyan többen is fogalmaznak, „a jelenségeket a közösség életébe, a kultúra egészébe ágyazni, a jelenségek okát és szerkezetét...” vizsgálni<sup>3</sup>; „a magyar néphagyomány feltárt anyagának hermeneutikai megközelítését megtenni, nemcsak leírni, regisztrálni, hanem valamilyen koncepció alapján értelmezni”<sup>4</sup>.

A hazai magyar népszokások kutatása terén részleges erőfeszítések történtek ugyan, de a kutatás eredményeinek közzététele, a szellemi körforgásba való bevitele kiadási gondok miatt továbbra is akadozik. Kevés az igazán tudományos igénnyel készült olyan népszokás-monográfia, amely valamelyik szűkebb közösségünk hagyományait vizsgálná a születés, házasság és halál összefüggő rendszerében. Venczel Józsefnek az erdélyi hungarológiai kutatások állapotáról 1934-35-ben megfogalmazott értékelése ma is helytálló: „Az erdélyi magyarság néprajza mint külön, tervszerű, erdélyi tudományos munkavállalás és munkavégzés – még mindig csak szándék, terv, kérdőívek kiadása, biztatás vagy csak másodfoglalkozás. A jó szándék és egy-egy részletkérdés feldolgozása az egyetlen pozitívum”<sup>5</sup>. A helyzet lényeges megváltoztatására: arra, hogy az erdélyi magyarság néprajza „nemzeti önismeretünket célzó tudományos tevékenységgé” váljon, Venczel, és sajátosan a magyar temetkezési szokások értelmezésére K. Kovács László is a megoldást már akkor „monografikus feldolgozásokban” látta<sup>6</sup>.

Kétségtelen, hogy a romániai magyar folklórkutatásnak azóta sok nagy teljesítményét vehette számba a szakma és általában az összmagyar művelődés is. Mindazok, akik megvonták eme teljesítmények mérlegét, ugyanakkor a kutatás egyenetlenségeire is fel kellett figyeljenek.<sup>7</sup> Ezek közül kiemelem Faragó József egy, a folklórkutatásunk helyzetét összegező mondatát, mivel részben az okok egyikére rá is világít: „... a folklór öt nagy klasszikus területe (népköltészet, népzene, néptánc, népszokások, néphit) közül, szakembereink specialitása folytán, a három utóbbi gazda nélkül maradt...”<sup>8</sup>

A fenti, általános képnek a szokásvilág területeire való lebontása folyamán még inkább felszínre kerülnek az egyenetlenségek. Mert, míg például a lakodalomról nem jelent meg ugyan monográfia, viszont a szokáskör egyes elemeit, néhány színjátékszerű rítusát, mozzanatát mégis elég sokan leírták, ritkábban elemezték is, addig a parasztságunk halálképéről, halálszemléleté-

ről, temetkezési szokásairól írt monográfia, közlések, szakcikkék száma, talán két kézen is összeszámolható. A Faragó József által már említett ok mellé a kutatási terület (akárcsak a vallásos néprajz) tiltott volta is oda sorolható. Mivel szándékom szerint, mint a lakodalmi monográfia esetében is, egyszemélyes vállalkozásom az emberi élet utolsó átmenetelének a minél teljesebb feltárására irányul, azért fontosnak tartom, hogy előbb számba vegyük az eddigi eredményeket. Mielőtt ezt megtenném, jelzem a felsorolás hiányosságának esélyét is, mivel „... a Romániában (Erdélyben) folyó magyar néprajzi kutatásról ottani szakember tollából részletes áttekintés vagy összegezés nem készült, de még csak naprakész bibliográfiája sincs a megjelent munkáknak” – hangzik Lackovits Emőke ítélete.<sup>9</sup>

### A hazai magyar szokáskutatás rövid áttekintése

*K. Kovács László* A kolozsvári hóstátiak temetkezése című kötete műfajilag eddig egyedülálló. *Nagy Jenő* Temetés, temető és halotti tor címmel közöl 10 oldalas leírást a kalotaszegi Magyarvalkóról; *Horváth István* 14 oldalas gyűjtése található a Magyarózdi toronyalja című „írói falurajz”-ában; *Seres András* 15 oldalnyi gyűjtést közöl a barcasági Temetés-ről; *Vasas Samu – Salamon Anikó* 30 oldalon írnak a kalotaszegi Temetés-ről, 7 fényképet is közölnek; *Oláh Sándor* ír 2 oldalas szakcikket a homoródmási temetés egy mozzanatáról, Szabályszegés az utolsó búcsúnál címmel; *Nagy Olga* A halál az élet rendjében című 7 oldalas tanulmányában elsősorban Havadon szerzett tapasztalatait közli; *Nagy Ödön* vizsgálta a mezőségi, Nyárad-menti falvakban Az egyház szerepét halottas szokásaink alakításában (5 oldal). Szintén Nagy Ödön közöl tanulmányt Temetkezési szokások a Maros megyei református gyülekezetekben (10 oldal) címmel.

Mellőzve a folklórhagyományokat A temető néprajzáról *Dr. Kós Károly* ír három tanulmányt: A halál művészete, 11 oldal (Szilágyság), A Székely sírfák kérdéséhez, 20 oldal, Fejfák, 4 oldal (Kis-Küküllő vidéke) címmel. Kilenc szerző 10 szaktanulmánya, cikke, összesen 125 oldalon, melyhez egyetlen tanulmánykötet adható hozzá: a *K. Kovács Lászlóé*. A felsorolt címek egyértelműen jelzik a halál körüli szokásvilág kutatásának terjedelmi és tematikai kereteit, határait, valamint területi megoszlását.

Egyféle áttörést hozott több vonatkozásban, így az erdélyi magyar temetkezési szokások, a halálszemlélet kutatásában is a Kriza János Néprajzi Társaság 1992 májusában (Homoródfürdön) szervezett, épp e témakörnek szentelt vándorgyűlése. Így mondtam, egyféle áttörést, mivel az ott el-

hangzott előadások közlésére azóta sem került sor, de az is jelez valamit, hogy a Művelődésben 1990-től (újraindulásától) a mai napig 1993-mal bezárólag) a fenti tárgykörből semmilyen közlés, szakcikk nem jelent meg. Értékjelzőnek tartom a Művelődésre való hivatkozást, mivel továbbra is ez az egyedüli hazai magyar nyelvű lap, amely rendszeresen közöl folklórgyűjtéseket, kis terjedelmű folklorisztikai tanulmányokat. Feltételezhető, hogy apró közlések megjelenhettek a kisebb-nagyobb rendszerességgel megjelenő egyházi lapokban, a vidéki, helyi sajtóban. Ha így volna is, a hazai szokás-folklór, a társadalom néprajzi kutatás népi temetkezésre vonatkozó helyzetképén nem változtat: alig van művelője, irodalma elenyésző; korszerű, horizontálisan és vertikálisan is átfogó, a mély rétegeket is feltárni próbálkozó szokásmonográfia nincs.

E jelenség okait próbáltam a lakodalmi szokásmonográfia megírásakor megfogalmazni.<sup>10</sup> Úgy vélem, azok ma is érvényesek. Mostani tapasztalatom alapján úgy vélem, hogy korábban az objektív okokra való hivatkozás túlzottan „divatos” volt. Ezek megszűnte (pl. a tiltás) nem indított el egyértelműen látványos változást; a közlések száma legalábbis ezt jelzi.

### Kutatási módszeremről

Az emberi élet fordulóira „szakosodó” kutatási módszereimet már megfogalmaztam a párválasztás és lakodalom vizsgálata alkalmával. Az utólagos módosítások nem lényegesek, nem elvi jelentőségűek, és inkább a javítás szándékával történtek. Amit 1984-ben részletesen kifejtettem és munkámmal részben igazoltam, azt Faragó professzor úr szakvéleményezésében így összegezte: „A szerző lépésről lépésre haladva a szokáskör minden kis és nagy mozzanatát monografikusan kimeríti, a részeket az összefüggésekbe és az egészbe illeszti. Módszerei a legegyszerűbb és legmeggyőzőbb adatközléstől vagy adathalmazástól a legmodernebb eljárásokig váltakoznak, sorozatnyi segédtudománnyal (szociológia, statisztika, lélektan stb.) is megerősítve, mindig a szükségleteknek, a közvetlen és általános kutatási feladatoknak és céloknak megfelelően.”<sup>11</sup> Keszeg Vilmos egyik ítélete pedig így hangzik ugyanarról: „A hagyományos leíró módszert, mely az események kronológiájához kötődő bemutatáson alapszik, szükség esetén a felvetődő kérdéseket közelebbről, áthatóbban értelmező, az általánosítást, tipizálást lehetővé tevő módszerekkel (szociológia, szemiotika, strukturalizmus) társítja.”<sup>12</sup>

A fenti véleményezésekben számomra az a legfontosabb, hogy elképzeléseimet, kutatási módszereimet, munkámat hitelesítik, a nálamnál tapasztal-

tabb, képzetesebb szakember biztatását közvetítik felém a már megkezdett úton való továbbhaladásra.

Én pedig megpróbálom továbbvinni és pótolni mindazokat az eredményeket, tapasztalatokat, amelyeket mástól tanultam. Így a szokásnak mint kommunikációs aktusnak teljes nyelvezetét vallató, Pop Mihai professzortól kapott intelmet<sup>13</sup>, Dr. Faragó József figyelmeztetését a korlátlan mennyiségű folklórgyűjtésre, mivel „csakis a határtalan gyűjtés elmélete és gyakorlata alapján remélhető a folklórkutatás céljainak megközelítése<sup>14</sup>; Ujváry Zoltán debreceni professzor megállapítását az egyén és közösség viszonyára vonatkozóan, a folklór életében, mely szerint „Az egyén beilleszkedett ugyan a közösség életébe, de egyénisége minduntalan megnyilvánul”<sup>15</sup>; a minden mindennel összefügg strukturalista szemléletet, a jelek és jelképek értelmezésének szándékát; azon, szintén Pop Mihai által megfogalmazott állítás igazolását, hogy „A szokások szerkezetükben és jelentésükben egységesek, csupán stilisztikailag variálódnak a konkrét megvalósulás során.”<sup>16</sup> Megpróbálom teljesíteni Dr. Kós Károly – a kutatás értékét meghatározó – követelményét, mely szerint a terepen regisztrált népi műveltség minden rétegét, összetevőjét, ezek alakulását, a hagyományok változásait egyaránt vizsgálni kell.”<sup>17</sup> A halál kérdésköre által sajátosan igényelt társadalomvizsgálatot Kunt Ernő élő és halott „társadalom” összefüggési modellje szerint módosítottam.

Terepmunkám három alapvető irányban bontakozott ki: először is a legapróbb részletekig elmenő kérdezés, beszélgetés egy nagyon aprólékosan elkészített és a kutatás folyamán mindig javított, gazdagított kérdőív alapján. Ezt a műveletet elsősorban a szokásokat gyakorló középkorú adatközlőkkel, azután az idősebbekkel, majd a fiatalabbakkal végeztem el. Ez utóbbi két korkategória tudásának a folkloristák általi megítélése, tapasztalataim szerint, téves. Túl sokat várnak az előbitől (ez a folklórkutatás ma is tartó szemléletére is visszajelez, ti. arra, hogy a népi művelődés hagyatékát kizárólag a múlt ereklyéinek tekintik) és túl bizalmatlanok az utóbbiakkal szemben. Szerintem, a népi életben ugyanúgy, akár csak a „magas” kultúrában mindig vannak érdekeltek és kevésbé érdekeltek. Ez a megítélésem az emberi élet fordulóihoz kötődő szokásokra mindenképpen érvényes, mivel azok közösség szabályozó erejűek. Mind a születés, mind a házasság és a temetés mint szokássorozatok lefolyásának az idősebbek (úgy 70-től felfelé) inkább csak passzív szemlélői, tudásuk is egyre hézagosabb (persze kivételek is vannak). A 30 évet meghaladók tapasztalata e téren pedig egyre gyarapodó, mivel a szokásvezetésbe, és továbbvitelébe való belenevelődés, és a gyakorlás kényszere számukra folytonos kihívást jelent. E társadalmi jelen-

ségről, ami bár nem intézményesített, mégis léteznek tökéletesen működő mechanizmusai más – a párválasztásról és a lakodalomról szóló – tanulmányaimban többször is írtam.

Kutatási módszerem másik iránya a közvetlen részvétel a temetéseken (az újsághirdetések alapján is) személyes megjelenés, az ottani megfigyelés vagy jegyzetelés, hangfelvételek készítése, fényképezés (gyűjtőként 25 lakodalomban vettem részt 15 év alatt), valamint a folklorisztika határtudományainak (szociológia, lélektan, orvostudomány) ezirányú eredményeinek felhasználása. Más szóval, a kulturális antropológia legfontosabb adatgyűjtő eljárás módját igyekeztem alkalmazni – ahogy Kunt Ernő fogalmazott: „a résztvevéses megfigyelést”<sup>18</sup>, azaz a vizsgált közösség kötelékében eltöltött hosszú idő alatt történő adatszerzést.

A temetkezési szokások bemutatása azt a látszatot keltheti, mintha kizárólag csak az adatközlők kikérdezése alapján készült volna. A valóság pedig az, és így akartam az ismert kutatási módszeren újítani, hogy előbb több temetést is végig követtem, jegyzeteket és fényképfelvételeket készítettem, és csak ezután állítottam össze a lehető legaprólékosabb kérdőívet, amelyhez az általam hozzáférhető szakirodalmat is felelősen felhasználtam (Kapros Márta kérdőívet is), és ilyen előkészülettel, folytattam aztán mélyvizsgálatot mintegy négy éven keresztül.

Harmadszor pedig – az előző kettőből adódóan, továbbra is ragaszkodtam az adathalmazás módszeréhez, ami a gyűjtés értelmezése, feldolgozása szempontjából is fontos. Tettem mindezt a hazai szokáskutatás módszerének újítási szándékával, de olyanképpen, hogy az az eddigi hagyományokat és eredményeket is folytatja. Egy-egy dal, mese, ballada stb. hány meg hány változatát felgyűjtötték, leírták, az utóbbi időben egyazon helységen belül is, ezáltal érzékeltetve egy téma vagy motívum értelmezési változatosságát, formakincsének gazdagságát. Úgy gondolom, a szokások sem klisészerű rendszerek, bármennyire is szabályozzák életünket. Észlelni lehet bennük az alaprendeltetéstől eltérő kisebb-nagyobb változatokat, értelmezéseket, más-más kivitelezési, megvalósulási formákat. Egyazon helységen belül is!

A modern szokáskutatás célja a lehető legteljesebb képet nyújtani egy szokásról. Ezt pedig olyan szubjektív összegezésekkel, mint pl. „A haldokló mellett nem szabad sírni”, nem érhető el. A szokásváltozatok egy faluközösségen belül sem zárják ki egymást, és nem nyújtják a cselekvési anarchia látszatát. Ellenkezőleg, az alapfunkció megvalósulásának esztétikai, olykor szellemi tartalmának árnyalati különbségeit, végső soron pedig a népi kultúra gazdagságát, sablonmentességét példázzák.

Szándékom, tehát az volt, hogy a sokféle vallomás segítségével minél több szokáshelyzet bontakozzék ki. A kutató, ha csak összegez a maga szubjektív belátása szerint, akkor fennállhat annak veszélye, hogy vagy elhullatja, vagy átfogalmazza az árnyalatokat, a látszatra talán jelentéktelen, ám az egészben mégis jelentéssel bíró kis összetevőket. Szerintem az ún. „letisztult formák” csak a szintézisek esetében jelenthetnek erényt. De mindaddig, amíg nem bővelkedünk a monográfiák sokaságával, ki tudja eldönteni, hogy egy monográfiában mi (lehet) fontos és reprezentatív és mi az, amit nem érdemes feljegyezni.

### Rendezői elv

A csíkszentdomokosi lakodalmi szokás szertartásait Arnold van Gennep rítusmodellje szerint csoportosítottam. Ezt a modellt a leírások során is követem az alábbi okok miatt:

Ezt a rendszerezést alkalmasnak találom az események tagolására, azzal a megjegyzéssel, hogy az átmenetel határvonalait talán kicsit másként, rugalmasabban értelmezem. Az elválasztó, eltávolító és beépítő rítusok (Dömötör Tekla szóhasználatában<sup>19</sup> a régebbi állapotból való kilépés, az átmeneti állapot, az új állapotba való befogadás) cezúráit az átmenetel sajátossága szerint húzom meg. Tudomásom szerint pillanatnyilag nincs olyan monográfia, amely a van Gennep-i modell szerint mutatná be a temetkezés szokásait. Érvként egy példát ragadok ki Voigt Vilmos értékítéletéből a Jung Károly Az emberélet fordulói című gombosi (Jugoszlávia) népszokásmonográfiájáról: „...Bálint Sándor és Dömötör Tekla könyveiben valamilyen áttekintést kap az olvasó ünnepi szokásainkról. Az emberi élet szokásainak nincs azonban ilyen áttekintése. Büszkén írhatom le, hogy az olvasó a legteljesebb magyar szokásleírást tartja kezében: nemcsak a jugoszláviai magyar, hanem egyáltalán a magyar néprajzkutatás ilyen áttekintést még nem tett közzé.”<sup>20</sup> Jung könyvében azonban van Gennep szokásstruktúrája szóba sem jön, a könyvészetben sem jelentkezik. Ezen megjegyzésemet természetesen nem az elmarasztalás szándékával fogalmaztam meg, csupán ffurcsának találom, hogy míg az elméleti szakmunkákban van Gennep nevét korszakalkotóként említik, (az átmeneti rítusokra kidolgozott kategóriája, pl. Fejős Zoltán szerint „... a folklorisztikai gondolkodás klasszikus fogalmai közé sorolható”<sup>21</sup>), addig a gyakorlatban rendszerelméletét alig követik. Részben kivételt képez (eddigi ismereteim szerint) Kunt Ernő, aki a magyar

parasztság halálképéről írt szintézisében megfogalmazza az átmeneti rítusok funkcióit.<sup>22</sup>

A fenti jelenség oka, nyilvánvalóan az, amit Voigt véleménye sejtet: át-fogó szokásmonográfia, legalábbis, ami a magyar nyelvterületet illeti, az emberi élet egyik fordulójáról sincs.

Ennek oka lehet az is, hogy egy-egy szokás felgyűjtött anyagának rendszerezésére, értelmezésére más járható út is van. Munkámban azért is alkalmazom van Gennep modelljét, mert célom elérését csak egységes értékítélet és vizsgálódási rendszer szerint látom megvalósíthatónak.

Úgy vélem, hogy az eddigi gyűjtési és közlési gyakorlat a szokások kronologikus bemutatására helyezte a hangsúlyt, ha viszont valamely szokás összehasonlító vizsgálat tárgyát képezte, akkor a formai és tartalmi egybeesések illetve különbözőségek kerültek előtérbe. Az átmeneti szokások az egyént és a hozzá tartozó kisközösség életét szabályozzák. Ilyen értelemben ezt érdemes kiemelni és nem, mint gyakran történik, a szokások színjáték-szerűségét.

Jelenleg minden rítus, szokásjelenet szinkretikus vagy aszinkretikus megvalósulása olyan mértékben érdekel bennünket, amennyiben az átmenetel felé halad, illetve körülötte gyűrűzik. Fontosnak tartom, hogy a jelzett életjelenségeket ne egymástól elszigetelten vizsgáljam, hanem a szokás egészében. Ehhez az elképzeléshez éreztem fogódzót van Gennep rítus-sémájában (schéma de rites).

Tisztában vagyok azzal, hogy adott modell szerint rendszerezni, értelmezni egy szokáskör teljes anyagát eleve egyféle behatárolódás veszélyét rejti magában. Éppen ezért figyelembe veszem nemcsak az eseményszakaszok rész-jellegét, hanem azt is, hogy ezek súlya, jelentősége szokásról szokásra – az egészben – hogyan változik. Mert például az eltávolító rítusok mind a lakodalomban, mind a temetési szertartásokban, a végkifejlettől és az érzelmi telítettségtől függetlenül, egyformán hangsúlyosak; ha ezeket dramaturgiai szemmel ítéljük meg, akkor ezek a konfliktus csúcsát jelentik. A beépítő rítusok viszont a keresztelő, de még inkább a házasság szokásaiban vannak túlsúlyban, a temetkezésnél pedig transzcendenssé, elvonttá válnak: egyrészt az elhunyt lelkéért, másrészt a hátramaradottak végtisztességbeli kötelességének törlesztéséért történnek.

Végezetül kiemelném tehát, hogy nem egy merev képletre óhajtom ráhúzni azt a szokásvonulatot, amely a társadalmi létből a társadalmi nemlétebe haladó embert kíséri, hanem inkább belülről, a rítusok láncolatából és rendszeréből tekinteni az ember sorsának változását és e változás társadalmi jelentőségét. Fejős Zoltánt idézve: „Az egyén életének objektív változása



kulturálisan csak akkor nyeri el jelentőségét, ha a változásokat társadalmilag kialakult és elfogadott formák közt érvényesítik.”<sup>23</sup> Ezek a formák kétségtelesen szakralizáltak is egyben, mivel, ahogy Mircea Eliade fogalmaz, „a vallásos ember másmilyen akar lenni, mint amilyennek természeti síkon találja magát...”<sup>24</sup>

## A kutatás célja

Mostanig többnyire azt írtam: az emberi élet fordulói, főbb állomásai stb. Bálint Sándor ugyanezeket az eseményeket így nevezi: „Az emberi élet három nagy szüksége a születés, házasság, halál, amellyel a maga módján minden ember szembenéz.”<sup>25</sup> Én magam viszont az utóbbinak Csíkszentdomokosi vizsgálatával nézek szembe a már-már erdélyi hagyománynak számító „egyszemélyes intézményként”: vállalva a munka tartalmi, formai kidolgozását, a felgyűjtött anyag rendszerezését, értelmezését, és ezekből adódóan mindennek a hibáját, az esetleges mulasztásokat is. Legjobb szándékom szerint megpróbálom feltárni az adott témában a lehető legteljesebb képet, bár tisztában vagyok a kutatás teljes befejezésének lehetetlenségével is. Választ keresek olyan kérdésekre és jelenségekre mint:

– Milyen természetű esemény Csíkszentdomokoson a halál? Kinek esemény és milyen fokozatai vannak?

– A temetés milyen vonatkozásban része a közösségi életnek?

– Az ember és halál viszonyának folklorisztikai vizsgálata hozzásegít-e önismeretünk, világszemléletünk, egyáltalán a *magyar lélek* megértéséhez?

– Tulajdonképpen mit és mennyit tud népünk az elmúlásról és a halálról?

– Ez a fajta tudás fontos lehet-e a nem falusi, de hagyományörző közösségek, éppenséggel egy nemzetiségi közösség számára? Képes meghatározni az illető közösséget és megkülönböztetni másoktól?

– Milyen a közösség és a haldokló; a közösség és a halott, az elhunyt családjának és a közösségnek a viszonya? Van-e szocializáló ereje a halálnak mint eseménynek?

– A halál és temetés népi vallásossági vonatkozásai?

– Milyen az elmúlás hiedelemvilága?

Hálával és köszönettel tartozom Dr. Faragó Józsefnek és Keszeg Vilmosnak. Szakmai beszélgetéseink, észrevételeik, tanácsaik nagy segítségemre voltak.

Úgyszintén köszönetet mondok adatközlőimnek, akiknek betürendes névsora életkorukkal és zárójelben a gyűjtés évével a dolgozat végén talál-

ható. Az adatközlők szövegeit, nyilatkozatait, véleményét idézőjelbe tettem, az utána következő zárójeles szám pedig a névsorba foglalt adatközlő azonosítási száma.